

ISSN : 3030-3974

MAKON VA ZAMON

Пространство и время
Space and time

№4
2025

MAKON VA ZAMON

**ilmiy-falsafiy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-sotsiologik,
ma'naviy-ma'rifiy jurnal**

2025/4 (№6)

M u a s s i l a r: “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti
va O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati

Tahririyat: *t.f.d., professor, akademik O.Salimov, f.f.d., professor*
M.Abdullayeva, s.f.d., professor A.Muminov, f.f.d., professor O‘.Abilov, p.f.d., professor
R.Choriyev, p.f.d., professor Z.Ismoilova, f.f.d., professor J.Ramatov,
i.f.d., dotsent X.Pirmatov, s.f.d. – A.Ravshanov.

ISSN 3030-3974

Bosh muharrir – tahririyat rahbari:

Qiyom Nazarov – f.f.d., professor

Nashrga tayyorlovchilar:

M.Tursunova, M.Turdiyeva, Q.Kdirbayev

Tahririyat manzili: Qori Niyoziy ko‘chasi, 39,

Toshkent shahri, 100000,

Bichimi 60x84 Ofset qog‘ozi. “Times” garniturası.

Hajmi 20 b.t. Nashriyot hisob tabog‘i 30 b.t. Adadi 100 nusxa

MUNDARIJA:

Бош муҳаррир минбари	Имом Бухорийнинг фалсафий қарашлари.....	4
А.Маврулов	Маданият феномени — Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт омили.....	7
I.Axmedov	Ijtimoiy-falsafiy g'oyalar transformatsiyasini shakllantiruvchi omillar.....	11
G.Ruzmatova	Alisher Navoiy va Anthoni Sheftsberining go'zallik va adolat tushunchalarining komparativistik tahlili.....	15
S.Hasanova	Foresight kompetentligini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari roli.....	20
Ш.Турдимов	Кўнгилдин кўнгилга дарча бор... ..	24
Ҳ.Саломова	Табиатни асраш — яшил иқтисодга йўналтирилган оқилон тараққиётнинг илк қадамидир.....	29
K.Maxsudjonov	Shaxs kamolotida ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarning tarixiy-falsafiy asoslari.....	33
D.Kamilov	Sinkretizm taksanomiyasi: nazariy tahlil va metodologik yondashuvlar.....	38
D.O'rinboyev	G'arb mamlakatlarining strategemalar nazariyasiga doir falsafiy-tarixiy yondoshuvlari.....	43
S.Karimov	Raqamli dunyoda hayotiy maqsad paradigmalarining o'zgarishi.....	48
B.Uzokov	Yangi O'zbekiston: yangicha qadriyatlarning o'ziga xos jihatlari.....	52
Г.Нишонбоева	Ўзбекистон ривожининг янги даври — маданият тараққиётининг муҳим асоси.....	56
X.Xolmirzayev	"Inson salohiyati" va "ong" tushunchalarining murakkabligi va o'zaro bog'liqligi.....	60
Г.Наврўзова	Экологик муаммолар ечимига оид манба.....	64
Q.Kdirbayev	Axborot asrida milliy qadriyatlarni himoya qilish zarurati.....	67
Н.Хушвақова	Социологияда блогосферага оид илмий ёндашувлар.....	71
J.Taniqulov	Media axborot tizimi orqali ta'lim madaniyatini yuksaltirish mexanizmlari.....	75
X.Xidirov	O'rta asr G'arb olamida korrupsiyaga qarshi kurashishning ahamiyati.....	78
G.Niyetova	Jadidlar ta'limotida O'zbek oilasi funksiyalarini shakllantiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillar.....	81
B.Mirzayev	Shayboniy Malika Mexr Sulton Xonim faoliyati xususida mulohazalar.....	84
D.Kulmuradov	Bo'lajak muhandislarni o'qitish jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish: xorij tajribasi.....	87
S.Ismoilov	Tasavvuf komil inson haqida.....	92
S.Abdullayev	Globalashuv sharoitida sog'lom turmush tarzi va milliy salomatlik qadriyatlari dialektikasi.....	95
M.Soatova	Sun'iy intellektning zamonaviy jamiyatga ta'siri: imkoniyatlar, xavf-xatarlar va ijtimoiy transformatsiyalar.....	99

K.Fayzullayeva	O'zbekistonda ayollar mehnati va gender tengligi: qonuniy mexanizmlar va ijtimoiy ahamiyati.....	103
E.Raxmonov	Ekologik ta'limda fanlararo integratsiyalashgan yondashuvlarning metodik asoslari.....	106
B.Rashidova	Milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning oila tarbiyasiga ta'siri.....	111
S.Soliyev	Rivojlangan davlatlarda yong'in xavfsizligi madaniyatini shakllantirish modellari.....	115
A.Abdulhayev	Vatanparvarlik – harbiy xizmatchilarining ma'naviy qadriyati.....	119
O.Abdusalomov	Baxtlilikning milliy indeksleri.....	123
G.Raximboyeva	Kasbiy ta'lim tizimida raqamlashtirish texnologiyasini takomillashtirish metodikasi.....	126
B.Temirbaev	Foundations and historical development of musicology: from ancient theories to modern integrations.....	130
B.Adilov	O'zbekistonda tasavvufshunoslik ilmiy maktabi shakllanishida Najmiddin Komilov merosining ahamiyati.....	134
M.Gafurova	Gender tengligi: falsafiy g'oyalarning tarixiy o'zgarishi va zamonaviy oqibatlari.....	138
M.To'rabekova	Sirdaryo viloyati jozibadorligining ayrim jihatlari.....	141
H.Umarov	Sharq va G'arb madaniy paradigmalar – yoshlar madaniyatini rivojlantirish omili.....	144
A.G'aybullayev	O'zbekiston va Qozog'iston respublikalarining madaniy-gumanitar sohalaridagi hamkorligining rivojlanish tarixi.....	148
J.Yaxiyayev	Umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarda milliy g'urur tuyg'usini tarbiyalashda tarix fanining ahamiyati.....	151
I.Axatov	O'zbekiston va Malayziya o'rtasidagi madaniy aloqalarning rivojlanishi.....	154
Sh.G'aniyev	O'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kompetensiyasi.....	157
Sh.Murzayeva	O'zbekistondagi milliy madaniy markazlarning ijtimoiy-siyosiy asoslari.....	161
D.Alibekov	Yoshlar innovatsion tafakkurini rivojlantirishning zamonaviy o'qitish jarayonlaridagi o'rni.....	164
B.Davronov	Sun'iy intellekt vositasida ijtimoiy institutlar faoliyatining raqamlashtirilishi va uning ma'naviy oqibatlari.....	167

AXBOROT ASRIDA MILLIY QADRIYATLARNI HIMOYA QILISH ZARURATI

Qonisbay Kdirbayev

“TIQXMMI” MTU katta o‘qituvchisi

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada axborot asrida yuzaga kelayotgan raqamli globalizatsiya, internet va ommaviy madaniyatning milliy qadriyatlarga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Global makon, globallashuv jarayoni, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, oila qadriyati, yoshlar tarbiyasi.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние цифровой глобализации, интернета и массовой культуры на национальные ценности, происходящее в век информации.

Ключевые слова: Глобальное пространство, процесс глобализации, национальные ценности, общечеловеческие ценности, ценность семьи, воспитание молодежи.

Annotation. This article analyzes the impact of digital globalization, the internet and mass culture on national values, which are emerging in the information age.

Keywords: Global space, the process of globalization, national values, universal values, family value, youth education.

XXI asr — axborot va raqamli texnologiyalar asri sifatida insoniyat tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Globallashuv jarayonlari, internet tarmog‘ining kengayishi va raqamli kommunikatsiya vositalarining jadal rivoji inson hayotining barcha jabhalariga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda madaniy-ma’naviy meros, milliy qadriyatlar va urf-odatlarining ahamiyati yanada ortmoqda. Chunki axborot oqimining cheksizligi, turli madaniyatlarning aralashuvi va g‘oyaviy ta’sirlar milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy barqarorlikni saqlash jarayoniga ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Milliy qadriyatlar — bu xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy poydevori, ijtimoiy birdamligi va madaniy barqarorligini ta’minlovchi eng muhim omillardan biridir. Axborot asrida ularni himoya qilish nafaqat madaniy-ma’naviy masala, balki milliy xavfsizlikning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Zero, milliy qadriyatlarning yo‘qolishi yoki o‘zgarishi jamiyatning ma’naviy ildizlariga putur yetkazishi, yosh avlodning dunyoqarashi va hayotiy tamoyillariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu bois bugungi kunda global axborot makonida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni zamonaviy sharoitga mos tarzda rivojlantirish va yoshlar ongiga singdirish dolzarb vazifa sifatida kun tartibida turibdi. Bu jarayonda nafaqat davlat siyosati va ta’lim tizimi, balki OAV, ijtimoiy tarmoqlar, ijodiy muhit va butun jamoatchilikning hamkorligi muhim o‘rin tutadi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda olib borilayotgan jadal islohotlar va keng ko‘lamli yangilanishlar natijasida insonlar hayoti va turmish tarzi o‘zgarib, jamiyatimizda o‘ziga xos tafakkur, yangicha dunyoqarash shakllanmoqda. Jumladan, o‘tkan yillar davomida jamiyatimizning barcha jabhalarida bosqichma-bosqich va tadrijiy amalga oshirilayotgan tub islohotlar natijasida yurtimizda mutlaqo yangi jamiyat barpo etilmoqda.

Har bir millat, xalq, o‘zining asrlar davomida shakllangan azaliy urf-odatlari, madaniyati va milliy qadriyatlariga ega. Bugungi globallashuv va axborot xuruji keng tarqalgan davrda, avlodtan-avlodga voris sifatida yetib kelayotgan bu kabi qadriyatlarni kelajak avlodga bezavol yetkazib berish hozirgi kunning dolzarb bir vazifasiga aylanib qolayotganday go‘yo.

Barchamizga ayonki, XXI asr dunyo hodisasida fenomenal o‘zgarishlarga boy voqelik sifatida nomoyon bola boshladi. Ilmiy-texnikaviy, texnologik va iqtisodiy rivojlanish shu darajada taraqqiy toptiki, biz buni insoniyat tarixidagi erishilgan misli ko‘rilmagan “mo‘jiza”

deyishimiz mumkin. Natijada axborot ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va madaniy taraqqiyotning muhim omiliga aylandi. Ayni damda esa uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati chak-shubhasiz tobora ortib bormoqda.

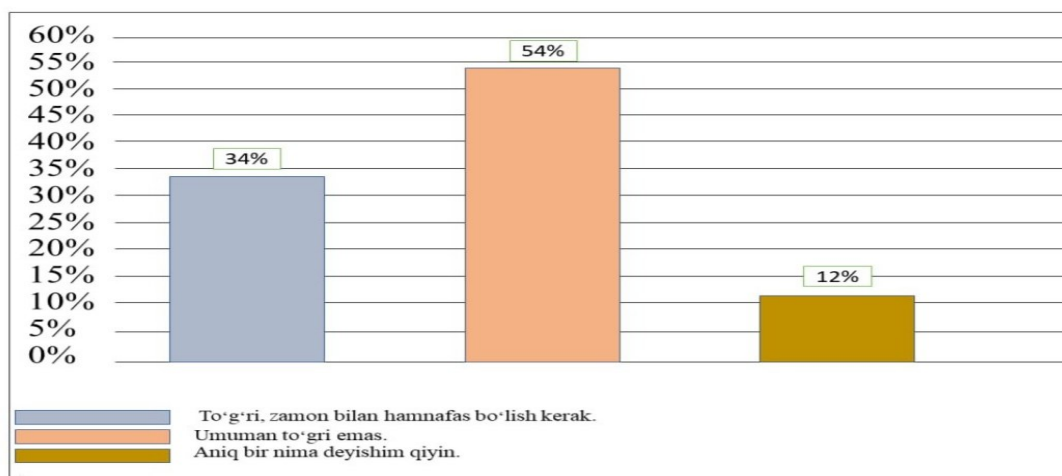
Axborot nazariyasining asoschilaridan biri bo'lgan amerikalik muhandis olim K.Shennon axborot tushunchasiga “oydinlashgan mavhumlik”, - deya ta'rif beradi. Buning ma'nosi shundaki, inson axborotni qabul qilishi natijasida ilgari o'zi uchun mavhum bo'lgan narsalarni anglaydi va yangi bilimlar bilan tanishadi.

Lekin masalaning ikkinchi tomoni ham borki, aynan bugungi globallashuv davrida bu kabi o'zgarishlarning ro'y berishi muayyan darajada ma'naviy-axloqiy inqirozni keltirib chiqarmaydimi? Ma'lum bir millat, elat yoki xalqlarga xos bo'lgan madaniyatlarning yemirilishi yoxud asrdan-asrga, avlodtan-avlodga voris bo'lib kelayotgan qadriyatlarning toptalishiga, ularning yo'q bo'lishiga olib kelmaydimi? Umuman bu kabi masalalar umuminsoniy qadriyatlar doirasiga va milliy qadriyatlarimizning andozalariga nechog'lik mos keladi?

Barchamizga ayonki, bugungi axborot asri o'zining ijobiy tomonlari bilan birga, salbiy jihatlarini ham namoyon etmoqda. Global makonda ommaviy axborot vositalarining kuchli ta'siri natijasida ommaviy madaniyat iborasi qo'llanila boshladi. Zamonaviy G'arb madaniyatining tobora keng tarqalishi o'z-o'zidan milliy urf-odat va an'analarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Tadqiqotimiz davomida ushbu muammolarning yoshlar tarbiyasiga ta'sirini tahlil qilish va respondentlarning bu boradagi fikrlarini o'rganish maqsadida “Yoshlarning qadriyatlarga munosabatini aniqlovchi qisqa so'rovnoma” ishlab chiqildi.

Mazkur so'rovnomada keltirilgan “Yosh avlodning G'arb madaniyati va uning o'ziga xos “qadriyatlari” ta'siriga berilib ketishi sizningcha qanchalik to'g'ri?” degan savolga respondentlarning bergan javoblarini quyidagi rasmda aks ettiramiz. (1-rasmga qarang).

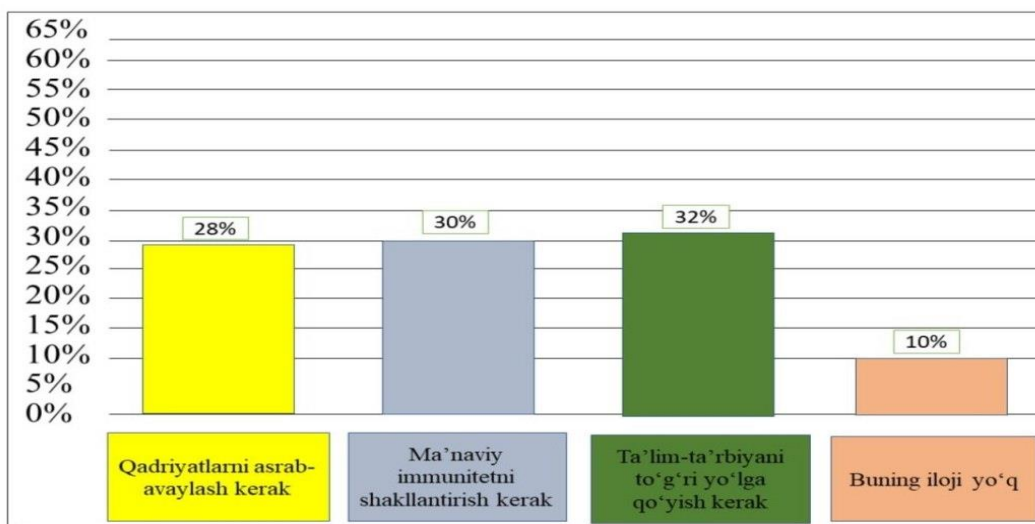

1-rasm.

Ko'rinib turibdiki, yuqoridagi savolga 54% respondent “Umuman to'g'ri emas”, 34% respondent “Zamon bilan hamnafas bo'lish kerak”, 12% respondent “Aniq bir nima deyishim qiyin” – deb javob berishgan.

Bu javoblardan afsuski salbiy jihatlarining ham borligini ko'rishimiz mumkin.

Xuddi shu respondentlardan “Sizningcha milliy qadriyatlarni globallashuv jarayonining salbiy ta'sirlaridan saqlash uchun nima qilish kerak?” – degan savolga berilgan javoblardan quyidagi rasm orqali xulosaga kelish mumkin. (2-rasmga qarang).

2-rasm.

Rasmdan xulosa shuki, 28% respondent “Qadriyatlarni asrab-avaylash kerak”, 30% respondent “Ma’naviy immunitetni shakllantirish kerak”, 32% respondent “Ta’lim-tarbiyani to’g’ri yo’lga qo’yish kerak”, 10% “Buning iloji yo’q” – deb javob berishgan.

Afsuski, ushbu javoblarda ham salbiy jihatlarining mavjudligi yaqqol ko’rinib turibdi.

Globalashuv jarayonlarining bugungi kunda umuminsoniy qadriyatlarga salbiy ta’sirini inobatga olgan holda rus olimi V.L.Inozemsev shunday yozadi: “Globalashuv, aslini olganda, ko’klarga ko’tarib maqtalayotgan “umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchi yagona tamaddunning shakllanish jarayonini emas, balki mutlaqo o’zga holatni – jamiyatning “g’arbona” modelining ekspansiyasini va dunyoning ana shu modelga moslashishini ifodalaydi. Jahondagi ko’plab olimlar tomonidan “axborot neokolonializmi” “axborot urushlari”, “madaniy imperializm”, “madaniy gegemoniya”, “axborot ekspansiyasi” kabi atamalarining tez-tez qo’llanilayotgani bejiz emas.

Demak, bu jarayonni biz madaniyatning yemirilishi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning yo’qqa shiqishi, umuman qadriyatlarning parchalanishi deyishimiz mumkin.

Amerikalik taniqli faylasuf va siyosiy sharhlovchi P.J.Byukenen “G’arbning halokati” kitobida o’z yurtining (va umuman G’arb dunyosining) tanazzulini avvalo, madaniyatning yemirilayotgani, azaliy urf-odatlarining yo’qolayotgani, asrlar davomida e’zozlab kelingan qadriyatlarning toptalayotgani bilan bog’laydi va bunday ishlarning tepasida turgan “madaniy inqilobchilar”ni “zamonamiz tolibonlari” deb ataydi.

Haqiqatdan ham biz buni bugungi kunda G’arb dunyosida azaliy qadriyat sifatida shakllangan va e’zozlanib kelingan oila qadriyati misolida ham ko’rishimiz mumkin. G’arb mamlakatlarida o’tgan asrning boshlarida feminizm g’oyasiga urg’u berila boshladi va bu g’oya XXI asr boshlariga kelib g’oyat kuchli ijtimoiy harakatga aylandi. Masalan, ashaddiy feminist ayollardan biri Sh.Kronin «Juish World Revyu» jurnalining 2000-yil fevral sonida chop etilgan maqolasida oila-nikoh masalasi haqida to’xtalib, bunday deb yozadi: «Nikoh bu – qullikning bir shaklidir. Shunday ekan, ayollar harakati ana shu institutga qarshi yo’naltirilishi zarur. Negaki, nikoh barham topmagan jamiyatda ayollarning ozod etilishiga umid qilish xomxayoldir».

Afsuski, shunga o’xshash g’oyalarning targ’ib etilishi natijasida “oila” qadriyati g’arb dunyosida inqirozga yuz tutgan, aynan bugungi kunda barcha dinlarda qoralangan, ma’naviy-axloqiy qarashlarga, umuminsoniy qadriyatlarga zid keluvchi oilaning noan’anaviy shakllari g’arb dunyosida paydo bo’lmoqda va keng tarqalmoqda.

So’nggi yillarda jahon hamjamiyatining turli xalqlarning nafaqat moddiy-madaniy yodgorliklarini saqlash, balki ularning milliy urf-odatlari, an’analari, qadriyatlari kabi nomoddiy madaniyatini ham asrab-avaylash kabi masalalarga alohida e’tibor qaratishi bejiz emas, albatta.

Dunyoda xalq va millat borki ularning o'ziga xos ma'naviy olami ham mavjud. Ana shu ma'naviy olam o'zida ijtimoiy, axloqiy, estetik, ruhiy kabi bir qator ideallardan tashkil topadi va ular birlashib ma'lum bir xalqning qadriyatlar tizimini o'zida aks ettiradi. Insoniyat ongli mavjudot sifatida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni asrab-avaylashi, ajdodlardan meros kelayotgan madaniy-ma'naviy ildizlarini saqlab, ularni o'zidan keyingi avlodlarga yetkazib berishga intilgan. Afsuski, g'arb libosidagi ommaviy madaniyat intervensiyasi yuz berayotgan, asl umuminsoniy qadriyatlarga zid keluvchi, tuban qadriyatlarning har qanday ko'rinishdagi g'oyalari keng tarqalayotgan hozirgi kunda ushbu qadriyat omilining o'zni nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi.

Ta'kidlash joizki, xalqimizning mustaqil taraqqiyot yo'li uchun ishlab chiqilgan va bugungi kunda bosqichma-bosqich amalga oshirilib kelinayotgan taraqqiyot modellarimizda, xususan, "Taraqqiyot strategiyasi" va "O'zbekiston – 2030" strategiyalarida ham aynan qadriyatlar omiliga benihoyat katta ahamiyat qaratilmoqda.

Jamiyatda milliy tarbiya an'analari va qadriyatlarini tiklash, oila institutini mustahkamlash, rivojlantirish, zamonaviy oila ma'naviyati mezonlarini joriy etishga qaratilgan fundamental natijalarini hayotga tatbiq etish bugungi kunning asosiy vazifasi sifatida nomoyon bo'lmoqda.

Shu sababdan ham davlatimizda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" qabul qilindi. Konsepsiyaning mohiyati shundan iboratki, ijtimoiy-ma'naviy muhitimizning asosiy bo'g'ini bo'lmish qadriyatlarimizni saqlash, unga zid bo'lgan turli ko'rinishdagi ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi yoshlar ongida muayyan darajada immunitetni shakllantirish, yoshlarning ongida Vatanga, milliy urf-odat va an'analарimizga sadoqat ruhini shakllantirish, komil insonni tarbiyalash hamda voyaga yetkazishdan iboratdir.

Har qanday qadriyat o'zining uzoq tarixiy o'tmishiga, ijtimoiy falsafiy asoslariga ega. Qadriyatlarning vujudga kelishi kishilik jamiyatining paydo bo'lishi, insonlar va ular o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishi bilan bog'liq ijtimoiy-tarixiy hodisa hisoblanadi. Ma'lum nuqtayi nazardan inson qadriyatlarini, qadriyatlar tizimining muayyan qonunlarini yaratdi, endi qadriyat xususiyatlari insonni inson sifatida namoyon qilib turmoqda. Zero, qadriyatsiz inson, o'zining insonlik xususiyatidan ham ayriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev.Sh.M. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi". To'ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. 124 bet.
2. Nazarov.Q. "Aksiologiya" (Qadriyatlar falsafasi). – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2011. 384 bet.
3. Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori, 31.12.2019.